

УДК 341.1+342.2+342.7

**ПРАВОВИЙ СТАТУС ЧИ ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МОВ:
ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ЗАУВАГИ**

**LEGAL STATUS OR LEGAL REGIME OF LANGUAGES:
TERMINOLOGICAL REMARKS**

Янковська Г.В.,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних і соціально-економічних дисциплін
Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ*

У статті проаналізовано поняття «правовий статус» та «правовий режим», з'ясовано доречність їх вживання з поняттям «мова». Аналіз здійснено з урахуванням останніх досліджень з порушеного питання. Зроблено висновок щодо вживання терміносполуки «правовий режим мови».

Ключові слова: правовий статус, правовий режим, мова, суб'єкт права, об'єкт права.

В статье проанализированы понятия «правовой статус» и «правовой режим», выяснена уместность их употребления с понятием «язык». Анализ выполнен с учетом последних исследований по данному вопросу. Сделан вывод относительно употребления терминологического словосочетания «правовой режим языка».

Ключевые слова: правовой статус, правовой режим, язык, субъект права, объект права.

In the article of problem of using of terms «legal status» and «legal regime» there were analyzed and devised theoretical principles how to draw a conclusion to solve this problem and how to use the term «Legal Regime of speech».

Key words: legal status, legal regime, language, subject, legal person, object.

Актуальність теми. У світі існує багато мов. Точну їх кількість назвати важко. Як стверджує французький мовознавець Клод Ажеж, їх не менше 4,5-6 тисяч [3, с. 43]. Кожна з них має низку ознак щодо функціонування в суспільстві, державі, на основі чого здійснюється їх класифікація. У такому випадку

ку говорять про статус певної мови. Але чи доречно використовувати таку терміносполуку у правовій сфері? Спробуємо дати відповідь на це питання, а тому мету роботи сформулюємо так: проаналізувати сутність понять «правовий статус» та «правовий режим» щодо доречності їх вживання у поєднанні з поняттям «мова».

Виклад основного матеріалу. Наразі побутують дві протилежні думки з цього питання. *Перша*: слово «статус» утворилося від латинського status, що означає становище, стан. Звідси і «статус мови» як її становище на певній території, і «статусна державна мовна політика» як сукупність заходів держави щодо становища мови у цій державі. Як зазначає С. Кузнецов [9], статус мови – це: 1) її роль в певній державі у порівнянні з іншими мовами, які функціонують в цій державі; 2) її роль за межами держави, тобто на міжнародній арені, у порівнянні з іншими мовами, які також діють на міжнародній арені.

І друга: «статус» у правовому розумінні стосується лише суб'єктів права. Натомість мова є об'єктом правових відносин, а не суб'єктом. Звідси недоречність використання словосполучення «правовий статус мови» і відповідна заміна на «правовий режим мови». Така термінологія почала з'являтися в наукових юридичних джерелах ще з кінця 80-х років минулого століття, наприклад у працях таких науковців, як Н. Шелюто, К. Катанян, Л. Сидорова, Уваров О., Бороздін М. та ін. У науковій обіг цю терміносполуку було введено Н. Шелюто (Шелюто Н.В.). З початку XXI ст. обидві терміносполуки використовують в дисертаційних дослідженнях: правовий режим мови – О. Доровських, Є. Ткаченко, Арапетян А. та ін., правовий статус мови – Є. Тренін, П. Воронецький, Ляшенко Н., Васильєва Л. та ін.

Так, на думку О. Доровських, «говорячи про правовий статус мови, ми, по суті, намагаємося надати об'єкту правовідносин – національній мові не притаманні їй форми, способи, обсяги правового регулювання і тим самим різко знижуємо можливості її впливу на національно-мовні відносини в цілому» [6, с. 16-17]. Як зазначає Є. Ткаченко, «національні мови є об'єктом правового впливу, об'єктом, з приводу якого виникають правовідносини. Тому на підставі розуміння правового режиму як особливого порядку правового регулювання певної сфери суспільних відносин, яке включає методи дозволу, зобов'язання та заборони, які створюють певну спрямованість такого регулювання, вважаємо, що більш коректно щодо правового положення мов використовувати саме категорію «правовий режим» [13, с. 35].

Утім не всі науковці поділяють таку думку. У відповідь на зауваження щодо недоречності використання терміносполуки «статус мови» дослідники, наприклад Бердашкевич А.П., Єрмошин Т.Г., стверджують, що мова є соціальним інститутом з яскраво вираженими характеристиками [4 с. 707]. Науковці цитують ст. 3 Закону Російської Федерації «Про мови народів Російської Федерації», де наявне таке формулювання: «рівні права всіх мов народів Російської Федерації». Тобто, на їх думку, законодавець цими

цитованими словами вказав, що мові може бути надано статус суб'єкта права. Тому, на думку науковців, і доречно говорити саме про правовий статус мови. До речі, дещо схоже формулювання знаходимо і в українському законодавстві, зокрема в преамбулі Закону України «Про засади державної мовної політики»: «... виходячи з того, що тільки вільний розвиток і рівноправність усіх національних мов...».

Якщо ж звернути увагу на енциклопедичні правові джерела, то помітимо таке. У Великому енциклопедичному юридичному словнику зазначено: «Правовий статус – сукупність прав і обов'язків фізичних та юридичних осіб» [5, с. 693]. Таке ж визначення маємо і в Юридичній енциклопедії за редакцією Ю. Шемшеченка. Утім розуміння цього поняття і його слововживання в юридичній літературі різне. І, як кажуть, далеко ходити не потрібно, адже наступним коментованим терміном на цій же сторінці у Великому енциклопедичному юридичному словникові подано таке словосполучення – правовий статус місяця та небесних тіл (і місяць, і небесні тіла, як відомо, зарахувати до фізичних чи то юридичних осіб важко). Натомість правовий режим (франц. regime – порядок, від лат. regimen – управління, керівництво) визначено як особливий правовий порядок, встановлений для певних сфер суспільних відносин чи суспільства в цілому (прикордонний режим, митний режим, режим у місцях позбавлення волі, правовий режим земель і майна, режим законності тощо) [15].

У юридичній енциклопедії Росії правовий статус розглядається як елемент суспільства, що відображає переваги і недоліки чинної політико-юридичної системи, принципів демократії, державних основ певного суспільства [10]. Разом з тим в енциклопедії подано і поняття «правовий статус мов Російської Федерації» – регулювання державою співвідношення державної мови з різними національними мовами в Російській Федерації [11].

Разом з тим С. Редких відмічає, що «правовий статус є різновидом соціального статусу, а тому йому притаманні всі суттєві характеристики останнього: дослідження статусу відбувається через призму особистості, його носіями можуть бути виключно суб'єкти соціальних відносин...» [12, с. 42].

Така розхитаність у слововживанні може бути пояснена впливом інших сфер на юридичну, адже в політології, соціології, мовознавстві, соціолінгвістиці та ін. використовується поняття «статус мови» як її становище в суспільстві загалом, а не в праві зокрема. Так, на сайті етнології мов світу подано своєрідний перелік статусів мов щодо використання мов в країні, починаючи з міжнародної, національної, регіональної мов, мови спілкування та закінчуючи мертвою мовою [2].

У європейській лінгвістиці статус мов – це її становище в країні або ж щодо інших мов у цій країні [1]. При цьому визначальним у такому статусі, як вважають Хайнц Клосс і Вільям Стюарт, є 4 критерії: 1) походження мови (мова корінного народу чи мова набута мовною спільнотою); 2) ступінь стандартизації (стан розвитку літературної мови); 3) юридичний

статус (juridical status) (напр., єдина державна (офіційна), спільна державна (офіційна) мова, регіональна державна мова, заохочувана мова (мова, яка офіційно не закріплена, але може використовуватися на державному рівні для виконання певних функцій), незаборонена мова (яка і не визнана офіційно, але й не заборонена), заборонена мова (оголошена поза законом)); 4) життєздатність (живучість) мови (співвідношення користувачів певної мови до загальної чисельності населення) [2]. Саме тому у більшості випадків лінгвісти розуміють статус мови як «сукупність характеристик культурного, політичного, економічного, юридичного та іншого плану, які визначають межі використання певної мови» [8, с. 65]. Як бачимо, поняття «статус мови» і «правовий статус мови» не тотожні і тому ці терміни не можуть бути взаємозамінними, адже таке слововживання породжує неправильне, неточне розуміння, що є небажаним явищем у мові права.

На думку Є. Ткаченка, правовий режим мов – це правове регулювання, правові умови функціонування національних мов у системі суспільних відносин, які закріплюються Основним Законом держави і суспільства та іншими законодавчими актами [13, с. 35]. Разом з тим під поняттям «правовий статус мови» Г. Єрмошин розуміє правове становище мови як юридичного об'єкта, місце в соціальній системі, визначене законом та виконуваними функціями [7, с. 11-12]. В обох визначеннях йдеться про правове становище мови, хоча й названо це поняття різними терміносполуками.

Висновки. Вважаємо, що хоча термін «статус мови» закріпився в науковому правовому мовленні, утім вбачаємо за доцільне у правовій сфері щодо мови як об'єкта, а не суб'єкта правового регулювання використовувати все ж таки терміносполуку «правовий режим мови». Подальші розвідки вбачаємо в аналізові різновидів правових режимів мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Edwards, John. «Language, Prestige, and Stigma». Contact Linguistics. Ed. Hans Goebel. New York: de Gruyter, 1996. Access mode: http://en.wikipedia.org/wiki/Language_planning#cite_note-Wardhaugh-9.
2. Language status [Electronic resource] // Access mode : <http://www.ethnologue.com/about/language-status>.
3. Ажеж К. Человек говорящий: Вклад лингвистики в гуманитарные науки / Ажеж К.; пер. с фр. – М. : Едиториал УРСС, 2006. – 304 с.
4. Бердашкевич А.П. К вопросу о языковой политике / А.П. Бердашкевич // Вестник Российской Академии наук. – 2002. – Т. 72. – № 8. – С. 706-712.
5. Великий енциклопедичний юридичний словник / [редкол. Ю.С. Шемшученко]. – К. : Юрид. думка, 2007. – 992 с.
6. Доровских Е.М. Конституционно-правовое регулирование использования языков народов Российской Федерации : автореф. дис. ... на соискание ученой степени канд. юридических наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право». / Е.М. Доровских. – М., 2005. – 30 с.
7. Єрмошин Г.Т. От закона о языках народов РСФСР к закону о государственном языке Российской Федерации / Г.Т. Ермошин // Российская юстиция. – 1999. – № 4. – С. 11-12.
8. Кобенко Ю.В. Культурная политика и языковая система: связь корпуса и статуса в ракурсе языковых изменений / Ю.В. Кобенко // Вестник Челябинского гос. ун-та. – 2010. – № 13 (194). – Филология. Искусствоведение. – Вып. 43. – С. 63-70.
9. Кузнецов С.Н. Языковая политика и языковое планирование [Электронный ресурс] / С. Н. Кузнецов. – Режим доступа : http://genhis.philol.msu.ru/article_195.shtml#top.
10. Правовий статус [Электронный ресурс] // Большая юридическая энциклопедия. – М. : ДиректМедиа Паблишинг; Эксмо, 2005. – Режим доступа : <http://cyclop.com.ua/content/view/714/58/1/18/#43775>.
11. Правовой статус языков в РФ [Электронный ресурс] // Большая юридическая энциклопедия. – М. : ДиректМедиа Паблишинг; Эксмо, 2005. – Режим доступа : <http://cyclop.com.ua/content/view/714/58/1/19/#45618>.
12. Редких С.В. Понятие правового статуса: формально-правовой контекст / С.В. Редких // Пробелы в российском законодательстве. – 2009. – № 3. – С. 42-44.
13. Ткаченко Є. В. Конституційно-правове регулювання мовних відносин : монографія / Є. В. Ткаченко. – Х. : ФІНН, 2010. – 336 с.
14. Шелютто Н.В. О правовом режиме языка / Н.В. Шелютто // Советское государство и право. – 1989. – № 4. – С. 30-38.
15. Шемшученко Ю.С. Правовий режим [Электронный ресурс] / Ю. С. Шемшученко // Юридична енциклопедія : в 6 т. / НАН України, Ін-т держави і права ім. М. Корецького ; [редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін.]. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. Бажана, 1998-2004. – Режим доступу : <http://cyclop.com.ua/content/view/1259/58/1/10/#21288>.